

ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВНЗ

Н. М. Різник, кандидат економічних наук.

Тернопільський національний технічний університет.

О. М. Бачинська. Тернопільський національний економічний університет

© Різник Н. М., 2013.

© Бачинська О. М., 2013.

Стаття отримана редакцією 01.08.2013 р.

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки аналіз та оцінка конкурентоспроможності є невід'ємним елементом діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта. Загострення конкурентної боротьби, викликане стрімким зростанням кількості ВНЗ, зниженням чисельності потенційних абітурієнтів, динамічними чинниками зовнішнього і внутрішнього середовища ВНЗ, зміною поведінки споживачів освітніх послуг, необхідністю систематичного оновлення знань та підвищення кваліфікацій, вимагає від ВНЗ постійного моніторингу ринкового середовища і визначення свого місця серед безпосередніх конкурентів. Однак питання оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг в умовах ринкової економіки недостатньо вивчене і тому вимагає додаткових досліджень.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Розробленням методик оцінювання конкурентоспроможності вищого навчального закладу займалися такі дослідники, як О. С. Гринькевич та О. З. Сорочак [1], С. А. Іващенко [2], М. В. Михайліченко [3], Ю. А. Філенко [6] та інші. Проте єдиної методики розрахунку конкурентоспроможності ВНЗ нині немає. На думку авторів, це пов'язано в першу чергу з неповнотою розроблених методик, аналіз яких дозволив виділити недоліки, які найчастіше зустрічаються в них:

- деякі автори розраховують показник конкурентоспроможності ВНЗ як середньоарифметичне значення різних показників, що призводить до неточних результатів, оскільки не всі показники мають однакову вагу;
- багато авторів, адаптуючи методики оцінювання конкурентоспроможності підприємства в цілому до оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ, не враховують специфічність діяльності вищої школи, що робить методику взагалі не придатною для оцінки конкурентоспроможності ВНЗ.

Мета дослідження полягає в розгляді існуючих підходів до оцінювання конкурентоспроможності вищої школи та розробленні власної методики оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ з позиції основних споживачів освітніх продуктів.

Основний матеріал і результати. Проаналізувавши праці ряду західних і вітчизняних учених щодо проблеми оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ, виявлено чимало методів оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ, які охоплюють різні сторони діяльності закладу або мають різні теоретичні основи:

- метод експертних оцінок, заснований на узагальненні думок фахівців-експертів;
- метод опитування респондентів, який дозволяє отримати інформацію різних груп користувачів освітніх послуг та випускників ВНЗ;
- методи порівняльного, статистичного й економіко-математичного аналізу, засновані на виділенні та оцінюванні найвагоміших факторів, які впливають на конкурентоспроможність ВНЗ;

– метод профілів, що дозволяє оцінити рівень конкурентоспроможності за допомогою інтегрального показника;

– метод рейтингових оцінок, який базується на визначенні й порівнянні показників ВНЗ з умовною еталонною, або з найуспішнішими конкурентами тощо [5].

Найбільш використовуваними методиками оцінки конкурентоспроможності ВНЗ є так звані рейтингові оцінки, чи способи ранжирування.

Науковці відзначають, що рейтинг за своєю сутністю є відображенням сукупності громадських думок та оцінок зацікавлених в освіті сторін відносно відповідності освітніх ресурсів, процесів і результатів навчання вимогам сучасного світу.

Уперше список кращих ВНЗ опублікував у 1983 році американський журнал US News & World Report. Цей рейтинг базується на таких критеріях: 1) репутація; 2) вступний конкурс; 3) науковий потенціал професорсько-викладацького складу; 4) фінансові ресурси; 5) задоволеність студентів. З огляду на це рейтинг сприяє тому, що абітурієнт при вступі до ВНЗ вибирає не стільки спеціальність, скільки престиж закладу. Очевидно, що він матиме можливість впливати на свою професійну підготовку у ВНЗ шляхом побудови власної освітньої траєкторії. В Україні проводилися дослідження з кваліметрії вищої освіти, однак інформація про наявність відповідної методики визначення рейтингів ВНЗ з'явилася лише на початку 1997 р.

На сьогодні до найвідоміших світових рейтингів відносять ARWU-500 Шанхайського університету; THES (спільно з компанією QS); Webometrics. Зазначимо, що провідні корпорації світу, як правило, орієнтуються на результати двох найбільш впливових міжнародних рейтингів – THES World University ranking, який є освітнім додатком до британської газети The Times, і ARWU, розроблений фахівцями Шанхайського університету [3].

Варто погодитися з думкою О. Гринькевича й О. Сорочак, які, вивчивши різноманітні підходи до побудови рейтингових оцінок ВНЗ в Україні та світі, сформулювали такі висновки:

1) існуючі міжнародні рейтинги ВНЗ передбачають зважену оцінку результатів різних видів діяльності університетів з домінуванням ваги здобутків у науково-дослідній та освітній діяльності. Удосконалення міжнародних методик відбувається з орієнтацією на розширення критеріїв порівняння: викладання й навчання, дослідницька активність, інтернаціоналізація, наявність регіональних і соціально-орієнтованих програм;

2) серед вітчизняних методик побудови рейтингів найбільш повними, прозорими і такими, що періодично публікуються, є рейтинги «ТОР-200 Україна» та «Компас». Сильною стороною рейтингу «Компас» є його орієнтація на оцінки споживачів освітніх послуг і роботодавців, хоча такі оцінки можна вважати в окремих випадках суб'єктивними. Більш комплексний характер має рейтинг «ТОР-200 Україна», хоча його слабкою стороною експерти вважають низьку достовірність даних про ВНЗ, зокрема, відсутність точної, об'єктивної інформації на сайтах університетів і організацій, причетних до вищої освіти й науки;

3) слабкою стороною як міжнародних, так і вітчизняних рейтингів ВНЗ, є достатньо високий рівень суб'єктивності у визначенні ваги складових показників оцінки ВНЗ у його інтегральній оцінці, а також неоднозначний вибір бази порівняння у нормуванні складових показників інтегральної оцінки [1].

Як бачимо, на сьогодні немає загальноприйнятої методики рейтингового оцінювання рівня конкурентоспроможності ВНЗ і це стимулює науковців до пошуку об'єктивного та «ідеального» механізму визначення позиції ВНЗ на ринку освітніх продуктів.

Ми пропонуємо визначати рівень конкурентоспроможності (затребуваності) ВНЗ також з позиції основних споживачів освітніх послуг (абітурієнтів, студентів і випускників освітньої установи) за допомогою **методу парних порівнянь**. Процедура проведення експертного дослідження здійснюється шляхом порівняння заздалегідь визначених параметрів конкурентоспроможності ВНЗ, відповідно до якого всі вони попарно порівнюються між собою, причому кожна наступна оцінка не пов'язана з попередньою. Усі парні оцінки складають матрицю парних переваг, при обробці якої одержуємо числові значення значущості параметрів конкурентоспроможності для конкретного ВНЗ.

Виявлення співвідношення значущості здійснюється у вигляді питомої ваги значущості за допомогою процедури попарних порівнянь. Замість традиційної методики парних порівнянь (коли парна оцінка робилася знаками: > - краще; ≥ - краще або однаково; = - однаково; ≤ - гірше або однаково; < - гірше), ми пропонуємо процедуру парних порівнянь проводити таким чином, щоб сума балів у кожній парі була 8. Це дозволить визначити, який і наскільки параметр більш значимий порівняно з іншим.

Отже, на першому етапі процедури попарних порівнянь виявляємо переваги параметрів конкурентоспроможності ВНЗ один над одним: при абсолютній перевазі рядка над стовпцем – 7:1; при сильній перевазі рядка над стовпцем – 6:2; при слабкій перевазі рядка над стовпцем – 5:3; при рівній значущості рядка і стовпця – 4:4; при слабкій перевазі стовпця над рядком – 3:5; при сильній перевазі стовпця над рядком – 2:6; при абсолютній перевазі стовпця над рядком – 1:7.

На другому етапі експертизи визначаємо суму балів значущості за кожним оцінюваним параметром.

На заключному етапі визначаємо питому вагу значущості кожного параметра у структурі конкурентоспроможності ВНЗ.

Як експерти виступають абітурієнти та їх батьки. За результатами оцінювання будемо кваліметричну модель оцінки конкурентоспроможності ВНЗ (табл. 1).

Таблиця 1. Кваліметрична модель оцінювання рівня конкурентоспроможності ВНЗ

№ п/п	Оцінювані параметри (O_i)	Парні порівняння значень										Сума балів значущості	Питома вага (x_i)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Політика працевлаштування	x											
2	Імідж ВНЗ		x										
3	Матеріально-технічна база			x									
4	Вартість навчання				x								
5	Компетентність викладачів					x							
6	Соціальна інфраструктура						x						
7	Затребуваність випускників							x					
8	Спектр форм і методів навчання								x				
9	Рівень підготовки випускників									x			
10	Партнерські зв'язки										x		
Усього												...	1

Джерело: розроблено авторами

Оцінювати параметри конкурентоспроможності ВНЗ пропонуємо за 5-бальною шкалою (табл. 2).

Виходячи з отриманої кількісної моделі, загальна (інтегральна) кількісна оцінка рівня конкурентоспроможності ВНЗ (K) визначається так:

$$K = \sum_{i=1}^{10} O_i x_i, \tag{1}$$

де O_i – оцінка кожного параметра конкурентоспроможності за 5-ти бальною шкалою;

x_i – питома вага значущості кожного оцінюваного параметра.

Таблиця 2. Критерії оцінки параметрів конкурентоспроможності ВНЗ

№ п/п	Оцінювані параметри	Оцінка в балах по рівню				
		1 (дуже низький)	2 (низький)	3 (середній)	4 (вище середнього)	5 (високий)
1	2	3	4	5	6	7
1	Політика працевлаштування	Відсутня співпраця з роботодавцями	Надання випускникам інформації про вакантні місця	Низький відсоток працевлаштованих випускників	Активна робота з потенційними роботодавцями	Дієва політика працевлаштування випускників
2	Імідж ВНЗ	Незадовільна репутація ВНЗ	Відомий лише в межах однієї територіальної одиниці	Нормальна репутація, однак не є надто відомим	Широковідомий ВНЗ з хорошою репутацією	ВНЗ відомий за межами держави
3	Матеріально-технічна база	Незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення ВНЗ	Рівень забезпечення на нижній межі ліцензійних умов	Стан матеріально-технічного забезпечення відповідає вимогам	Достатній рівень матеріально-технічного забезпечення навч. процесу	Матеріально-технічна база ВНЗ на високому рівні
4	Вартість навчання	Висока вартість навчання	Доступна для людей з високим рівнем доходу	Середня, доступна для людей з середнім доходом	Низька, доступна для більшості споживачів	Дуже низька, доступна для широкого кола споживачів
5	Компетентність викладачів	Кадрове забезпечення на нижній межі ліцензійних умов	Задовільний рівень кадрового забезпечення	Рівень кадрового забезпечення відповідає всім ліцензійним умовам	Хороше кадрове забезпечення навчального процесу	Високий відсоток штатних докторів і кандидатів наук
6	Соціальна інфраструктура	Не розвинена соціальна інфраструктура	Низький рівень побутового забезпечення студентів	Задовільний стан соціальної інфраструктури ВНЗ	Активна соціальна політика ВНЗ	Високий рівень побутового забезпечення студентів
7	Затребуваність випускників	Дуже низька	Низька	Недостатній рівень попиту на випускників	Середня	Висока
8	Спектр форм і методів навчання	Дуже обмежений обсяг форм і методів навчання	Обмежений обсяг форм та методів навчання	Використовуються лише традиційні форми і методи навчання	Широкий спектр форм та методів навчання	Застосовуються інноваційні методи і форми навчання
9	Рівень підготовки випускників	Не відповідає поставленим вимогам	Низький рівень професійних знань і вмінь випускників	Достатній рівень професійних знань і вмінь випускників	Високий рівень професійних знань і вмінь випускників	Випуск висококваліфікованих спеціалістів
10	Партнерські зв'язки	ВНЗ не співпрацює з комерційними структурами	Низький рівень партнерських зв'язків	Співпраця з регіональними державними і комерційними структурами	Співпраця з відомими вітчизняними організаціями й установами	Співпраця з міжнародними ВНЗ та організаціями

Джерело: розроблено авторами

Ідеальне значення оцінки рівня конкурентоспроможності (затребуваності) ВНЗ з позиції основних споживачів освітніх послуг буде дорівнювати 5-ти балам, однак на практиці досягти цього неможливо. Тому рекомендовано інтерпретувати результати інтегрального оцінювання таким чином: менше 1,50 балів – дуже низький рівень конкурентоспроможності ВНЗ; 1,50 – 2,50 балів – низький рівень; 2,50 – 3,50 балів – середній рівень; 3,50 – 4,25 балів – рівень, вищий від середнього значення; більше 4,25 балів – високий рівень конкурентоспроможності ВНЗ.

Оцінюються конкурентні можливості ВНЗ шляхом зіставлення значень оціночних параметрів досліджуваного ВНЗ з параметрами ВНЗ-конкурента.

У нашому випадку параметри оцінюються за 5-бальною шкалою. Далі за кожним параметром розраховуємо одиничний параметричний показник конкурентоспроможності за формулою

$$k_i = O_{i0} \div O_{ik} \tag{2}$$

де O_{i0} – величина i -го параметра досліджуваного ВНЗ,

O_{ik} – величина i -го параметра ВНЗ-конкурента,

$i = 1 \dots 10$ – кількість параметрів оцінювання.

Коефіцієнт конкурентоспроможності ВНЗ з позиції основних споживачів освітніх послуг (K_k) визначаємо за формулою

$$K_k = \sum_{i=1}^{10} x_i k_i \tag{3}$$

Коефіцієнт конкурентоспроможності може набувати значень:

якщо $K_k > 1$, то досліджуваний ВНЗ по відношенню до ВНЗ-конкурента є більш конкурентоспроможним;

якщо $K_k = 1$, то обидва ВНЗ є однаково конкурентоспроможними;

якщо $K_k < 1$, то досліджуваний ВНЗ поступається своєму конкурентові.

Оцінити якість експертизи можна, дослідивши узгодженість думок експертів за значенням коефіцієнта конкордації, який обчислюється за формулою:

$$W = \frac{12S}{m^2(n^3 - n)} \tag{4}$$

де m – кількість експертів, n – кількість параметрів дослідження (експертизи), S – сума квадратів відхилень від оцінок рангів кожного параметра експертного оцінювання від середнього значення.

Для обчислення S додатково будується спеціальна розрахункова таблиця (табл. 3).

Таблиця 3. Розрахункова таблиця суми квадратів відхилення оцінок рангів об'єкта експертизи від середнього значення

Номер параметра експертизи	Експерти			Сума рангів	Відхилення від сер. зн.	Квадрат відхилення
	1	...	m			
1						
...						
n						
Усього	x	x	x	...	x	...

Джерело: [4].

Коефіцієнт конкордації змінюється в діапазоні $0 < W < 1$: якщо, $W=0$, то між оцінками експертів повна розбіжність; якщо $W=1$, то має місце повна узгодженість думок експертів з приводу досліджуваних параметрів конкурентоспроможності ВНЗ. Чим ближче значення W

до 1, тим адекватнішими є результати оцінювання рівня конкурентоспроможності ВНЗ з позиції основних споживачів освітніх продуктів.

Висновки. Методика оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ основними споживачами його освітніх послуг може бути використана як державними, так і приватними освітніми установами. При цьому перелік критеріїв конкурентоспроможності для державних ВНЗ може відрізнятися від критеріїв, використовуваних для оцінювання конкурентоспроможності недержавних ВНЗ. І це зрозуміло, оскільки конкурентоспроможність державного університету великою мірою визначається масштабами його діяльності, а для приватних ВНЗ набагато важливіше виділитися за іншими чинниками. Наприклад, частенько для потенційного студента вирішальну роль при виборі освітньої установи може відіграти наявність індивідуального підходу, гнучкого розкладу, унікальних програм і методів навчання, умов навчання, зручність розташування закладу. Це й повинні врахувати ВНЗ, розробляючи стратегію розвитку і зміцнення позицій на освітньому ринку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринькевич, О. С. Застосування теорії нечітких множин у рейтинговій оцінці конкурентоспроможності ВНЗ / О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак [Ел. р.]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ek/2011_1-3/9.pdf
2. Иващенко, С. А. Маркетинговые стратегии и конкурентоспособность вуза: монография / С. А. Иващенко. – Ростов-на-Дону: Ростовский гос. экон. ун-т «РИНХ», 2006. – 205 с.
3. Михайліченко, М. В. Рейтингування як механізм оцінювання якості освітніх послуг [Ел. р.]. – Режим доступу: <http://enpuig.npu.edu.ua/bitstream/123456789/282/1/31.pdf>
4. Методи експертних оцінок [Ел. р.]. – Режим доступу: <http://www.emm.ostu.ru/lect/lect7.html#>
5. Тардаскіна, Т. М. Складові конкурентоспроможності ВНЗ та визначення методів її оцінки / Т. М. Тардаскіна, І. Г. Зубкова [Ел. р.]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2013/Economics/6_135194.doc.htm
6. Филенко, Ю. А. Региональные аспекты конкурентоспособности вуза / Ю. А. Филенко // Вестник Новосибирского государственного университета. Сер. Социально-экономические науки. – 2009. – № 3. – С. 88–92.

У Д К 330.4:378

Різник Наталія Михайлівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної кібернетики. Тернопільський національний технічний університет. **Бачинська Олена Миколаївна**, аспірантка. Тернопільський національний економічний університет. **Підходи до оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ.** Зазначено основні методи оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ. Запропоновано авторську методику оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ з позиції основних споживачів освітніх послуг, подано рекомендації щодо її застосування.

Ключові слова: конкурентоспроможність ВНЗ, рейтингова оцінка, метод парних порівнянь, споживачі освітніх послуг.

УДК 330.4:378

Ризник Наталья Михайловна, кандидат экономических наук, старший преподаватель. Тернопольский национальный технический университет. **Бачинская Елена Николаевна**, аспирантка. Тернопольский национальный экономический университет. **Подходы к оценке конкурентоспособности вуза.** Отмечены основные методы оценки конкурентоспособности вуза. Предложена авторская методика оценки конкурентоспособности вуза с позиции основных потребителей образовательных услуг, поданы рекомендации относительно ее применения.

Ключевые слова: конкурентоспособность вуза, рейтинговая оценка, метод парных сравнений, потребители образовательных услуг.

UDC 330.4:378

Riznyk Natalia, candidate of economic sciences, senior teacher. Ternopil national technical university. **Bachynska Elena**, graduate student. Ternopil national economic university. **Going is near the estimation competitiveness of higher educational establishments.** The basic methods estimation competitiveness of higher educational establishments is marked. Authorial methodology estimation competitiveness is offered from position of higher educational establishments basic consumers of educational services. Recommendations are given for application of this methodology.

Keywords: competitiveness of higher educational, rating estimation, pair comparisons method, consumers of educational services.